

ΙΕΡΑ ΕΞΕΤΑΣΗ ΚΑΙ Η ΕΚΔΙΩΞΗ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΠΑΝΙΑ

● **Του Δρος Αντώνη Πρωτοπαπά**
Ιστορικού Ερευνητή

*«Το ένα τρίτο (των Εβραίων) τους κατάφαγε η πυρά,
το άλλο τρίτο προσπαθούν να κρυφτούν
και τελικά το εναπομείναν τρίτο διαβίβει στο φόβο
και τον τρόμο που εμφωλεύει στην καρδιά τους»*

Isaac Arama

Στην Ιβηρική Χερσόνησο στον Μεσαίωνα κατοικούσαν Χριστιανοί, Μουσουλμάνοι και Εβραίοι που συνυπήρχαν τις πιο πολλές φορές ειρηνικά. Αυτό όμως δεν εμπόδιζε από καιρό σε καιρό να εκδηλώνονται συγκρούσεις,

ούτε και αυτή η συνύπαρξη εσήμαινε ίση μεταχείριση. Υπό χριστιανική διακυβέρνηση τόσο οι Εβραίοι όσο και οι Μουσουλμάνοι υφίσταντο διαφόρων ειδών διακρίσεις εις βάρος τους. Σ' όλη την Ευρώπη του 12ου αιώνα εμφανίστηκε αυξανόμενο κύμα αντισημιτισμού με εκτοπισμό των

Εβραίων από την Αγγλία το 1290 και λίγο αργότερα στη Γαλλία το 1306, γεγονός που επηρέασε την συμπεριφορά των αρχόντων στην Ισπανία και της καθολικής Εκκλησίας προς τους Εβραίους γενικότερα.

Η ιστορία της Χερσονήσου κατά τον ύστερο Μεσαίωνα χαρακτηρίζεται πολιτικά από την ύπαρξη πολλών βασιλείων, στα δυτικά βρισκόταν η Πορτογαλία και ακολουθεί το βασίλειο της Αραγωνίας και Βαλένθιας. Στα τέλη του 13ου αιώνα προστέθηκε και η Σικελία, η Σαρδηνία και το 1431 το βασίλειο της Νεάπολης. Στο τέλος το βασίλειο της Αραγωνίας έγινε ο κυριάρχος της Δυτικής Μεσογείου. Η Βασίλισσα Ισαβέλλα (1451 - 1504) και ο Βασιλιάς Φερδινάνδος (1452 - 1516) οι κατ' εξοχήν καθολικοί βασιλείς ακολούθησαν μια επεκτατική πολιτική συνενώσεως της Ισπανίας, εκδιώξεως από την χώρα των Εβραίων και των Μουσουλμάνων, εκτός και εάν ασπάζονταν τον Χριστιανισμό.

Οι Εβραίοι στην Ισπανία

Η ιστορία των Εβραίων στην Ισπανία είναι μακρόχρονη. Στην άνω των χιλίων ετών παραμονή τους διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην πολιτιστική και κοινωνική πρόοδο της περιοχής. Τονίζεται πως πιο πολλοί Εβραίοι ζούσαν στην Ισπανία απ' όλη την Ευρώπη. Το κύριο χαρακτηριστικό των Εβραίων στην Ισπανία, είναι πως δεν συγκεντρώνονταν σε ορισμένα επαγγέλματα στις πόλεις, όπως συνέβαινε με τις άλλες χώρες, μα εδώ στην Ισπανία ζούσαν σε κάθε πόλη και χωριό ασχολούμενοι και με την γεωργία. Πολιτιστικά οι Εβραίοι της Ισπανίας έπαιξαν πρωτεύοντα ρόλο στην αναβίωση της Εβραϊκής γλώσσας και στην διαμόρφωση της Εβραϊκής γραμματικής, συνεισφέροντας σημαντικά στην μετάφραση της Βίβλου στα Ισπανικά. Εκτός από μερικές εξαιρέσεις οι Εβραίοι μέχρι τον 12ο αιώνα ζούσαν σχετικά αρμονικά με τους Χριστιανικούς και Μουσουλμανικούς πληθυσμούς. Αυτή η συνεργασία είχε ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη των τεχνών και επιστημών, ιδιαίτερα στην αναβίωση του αρχαίου Ελληνικού πνεύματος στον τομέα της αστρονομίας, της φιλοσοφίας, της ιατρικής, των μαθηματικών και της γεωγραφίας. Στον τομέα της Εβραϊκής κουλτούρας ήκμασαν οι μεσαιωνικοί σοφοί των ιερών Talmud που ήσαν Ισπανοί Εβραίοι. Πολλοί μελετητές της ιστορίας της Ευρώπης πιστεύουν πως η αναγέννηση ξεκίνησε και μέσω Ισπανίας, ιδιαίτερα η αναβίωση των Ελληνικών

γραμμάτων, όπου μέσω Παρισίων εξαπλώθηκαν στην Ευρωπαϊκή Ηπειρο. Η επικράτηση των Εβραίων σε διάφορα κέντρα εξουσίας σ' όλο το φάσμα της διακυβέρνησης της Ισπανίας και ιδιαίτερα στην οικονομία υπήρξε επιβλητική.

Στα μέσα του 14ου αιώνα εντάθηκε στην Ισπανία ο αντισημιτισμός που υποδαυλιζόταν από τα κηρύγματα καθολικών επαιτητικών ταγμάτων με αποτέλεσμα πολλά από τα προνόμια, που μέχρι τότε οι Εβραίοι έχαιραν, να αποσυρθούν και να καθιερωθούν ενδυματολογικές προδιαγραφές εις βάρος τους. Το 1394 σε μεγάλες πόλεις του βασιλείου της Σεβίλλης, Βαλένθιας και Βαρκελώνης πραγματοποιήθηκαν άγρια ποκρόμ κατά των Εβραίων. Οσοι δεν σκοτώθηκαν ή δεν εκτοπίστηκαν εξαναγκάστηκαν ν' ασπαστούν τον Χριστιανισμό. Αυτοί οι νεοφώτιστοι πήραν το όνομα Conversos. Πολλοί από τους νεοφώτιστους αναρριχήθηκαν σύντομα σε ηγετικές θέσεις στη διακυβέρνηση της χώρας όπως και στην Εκκλησία.

Όλη αυτή η αξιοπρόσεκτη ιστορία είχε την τύχη του απότομου τερματισμού το έτος 1492, οπότε με διάταγμα του βασιλέως εξεδιώχτηκαν οι Εβραίοι απ' όλη την επικράτεια της Ισπανίας. Πριν από αυτή την οριστική ενέργεια, προηγήθηκαν οι προσπάθειες εκχριστιανισμού των Εβραίων (conversos). Οσοι αποδέχθηκαν να γίνουν χριστιανοί έγιναν κατόπιν πιέσεων, απειλών, δεσμεύσεως περιουσίας ή και αποπομπής από την χώρα. Το γεγονός αυτό οδήγησε σε μεγάλη διαμάχη μεταξύ των «conversos» και των άλλων Εβραίων και των παλαιότερων (εκ γενετής) χριστιανών.

Ο Φερδινάνδος και η Ισαβέλλα αποφάσισαν όσοι Εβραίοι δεν εβαπτίζονταν θα απελαύνονταν από την επικράτεια της Ισπανίας. Οι αιτίες ήταν

πολλές και σύνθετες, τα κίνητρα υπήρξαν μάλλον πολιτικά παρά θρησκευτικά, που απέβλεπαν στην εξασφάλιση της κρατικής και θρησκευτικής οντότητας και χώρας. Η απόφαση όμως αυτής της απέλασης των αλλόθρησκων είχε ως αποτέλεσμα να εντείνει ταυτόχρονα και τις ενδοχριστιανικές διαμάχες.

Η Ιερά Εξέταση δεν μπορούσε να διεκδικήσει δικαιοδοσία επί των Εβραίων. Αν όμως είχαν ασπασθεί τον Χριστιανισμό, τότε οι εβραϊκές παραδόσεις και πρακτικές αποτελούσαν αίρεση και μπορούσαν να διωχθούν. Οι αναγκαστικές βαπτίσεις του 1492 ήταν φυσικό να παραμείνει ανάμεσα στις τάξεις αυτές μεγάλος αριθμός κρυπτοεβραίων. Η απόφαση απέλασης των Εβραίων και λίγο αργότερα των «Μορίσκος» (Αράβων) ενέτεινε και τις ενδοχριστιανικές θρησκευτικές διώξεις. Η εκτίμηση των 50.000 θυμάτων της Ιεράς Εξέτασης μέχρι το 1512 δεν είναι υπερβολική. Η απομάκρυνση των «conversos» από τη δημόσια ζωή είχε βαρύτερες οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες, πολλοί ερευνητές επέκριναν το γεγονός ότι τιμωρήθηκαν οι «conversos» χωρίς να τους δοθεί αρκετός χρόνος αφομοίωσης του χριστιανικού δόγματος.

Θα προσπαθήσουμε να παρακολουθήσουμε και όσο είναι δυνατό να φωτίσουμε τα γεγονότα αυτά και πώς τελικά εξελίχθηκαν.

Οι «conversos» δεν έπαψαν να θεωρούνται από μια μεγάλη μερίδα του πληθυσμού και των διαφόρων χριστιανικών ταγμάτων σαν η πέμπτη φάλαγγα εντός των κόλπων της Εκκλησίας και παρόλο που στην ουσία έπαψαν να είναι Εβραίοι, συνέχιζαν να υποφέρουν από τις συνέπειες του αντισημιτισμού. Παρόλες τις αντιξοότητες και τον επίσημο αποκλεισμό τους από διάφορα επαγγέλματα (Δημόσια Υπηρεσία και Στρατός), κατόρθωσαν να συνεχίζουν να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην δημόσια ζωή σε δύο κύριους τομείς, στην ιατρική και στην οικονομία. Σε ορισμένες περιπτώσεις έπαιξαν σημαντικό πολιτιστικό ρόλο ως μεταφραστές από την Αραβική γλώσσα που οι Χριστιανοί δεν κατείχαν. Είναι γνωστό πως βασιλείς και ευγενείς στηρίζονταν βασικά σε Εβραίους γιατρούς με αποτέλεσμα οι τελευταίοι να απολαμβάνουν ορισμένα προνόμια, όπως για παράδειγμα απαλλαγή πληρωμής φόρων. Ακόμα ορισμένα μη δημοφιλή επαγγέλματα, όπως του φοροεισπράκτορα, ανατίθενταν στους Εβραίους. Τονίζεται χαρακτηριστικά πως ο αρχιταμίας του Βασιλιά Φερδινάνδου και της Βασίλισσας Ισαβέ-

λας ήταν Εβραίος, ο Abraham Seneor, που ήταν ταυτόχρονα και ο προμηθευτής του στρατεύματος της Γρανάδας. Ένας χριστιανός χρονογράφος της εποχής ο Andres Bernaldez γράφει σχετικά με τα επαγγέλματα που προτιμούσαν οι Εβραίοι: «Οι Εβραίοι ήταν έμποροι, πωλητές, φοροεισπράκτορες, υπάλληλοι των ευγενών, ράφτες, υφαντές, παντοπώλες, κοσμηματοπώλες, κανείς δεν εργαζόταν σκάπτοντας τη γη, ή απέβλεπε να γίνει κτίστης ή πελεκάνος, μα όλοι ανεξαιρέτως επεδίωκαν εύκολα (άνετα) επαγγέλματα και να εξασφαλίζουν τρόπους εύκολου κέρδους χωρίς σκληρή δουλειά. Ποτές δεν επεδίωκαν επαγγέλματα ως οργωτή γης ή να φροντίζουν ζώα ούτε και οδηγούσαν τα παιδιά τους ν' ακολουθήσουν τέτοια επαγγέλματα. Εκείνο που πάντα επεδίωκαν ήταν μια ασχολία στην πόλη και να μπορούν να κερδίζουν τα προς το ζην, χωρίς μεγάλη προσπάθεια». (Henry Kamen «The Spanish Inquisition», σελ. 12 - 13).

Υπήρχαν βεβαίως και οι εξαιρέσεις. Στο Τολέδο μέχρι τον 15ο αιώνα ένα μεγάλο μέρος των Εβραίων εκμεταλλευόταν την γη σαν γεωργοί, όμως για λόγους ασφαλείας προτιμούσαν τις πόλεις. Εκεί που διέπρεπαν πάντα υπήρξε ο τραπεζιτικός τομέας και η εκμετάλλευση ακινήτων. Οι μαζικές βαπτίσεις Εβραίων το 1391 άφησε τα ίχνη του και επηρέασε την ζωή πολλών πόλεων που ζούσαν Εβραίοι.

Οι κατηγορίες στηρίζονταν μάλλον ενάντια στα ήθη και έθιμα των Εβραίων. Ένας τρόπος προσευχής των «conversos» προς την Παναγία ήταν και ο πιο κάτω: «Παναγία, Μαρία, Μητέρα του Θεού και συγγενής μου εξ αίματος, ικέτευε δια την σωτηρία ημών». Πολλοί από τους αιρετικούς κήσαν λόγω της περιουσίας τους παρά για αιρετικές τους απόψεις. Για παράδειγμα οι δημοτικοί σύμβουλοι της Βαρκελώνης εξέφρασαν προς τον μέγα ιεροεξεταστή το 1486., την άποψη «Δεν πιστευουμε πως όλοι οι “conversos” είναι και αιρετικοί».

Η περίοδος της πιο έντονης δράσης της Ιεράς Εξέτασης ενάντια στους «conversos» υπήρξε μεταξύ του 1480 και 1530. Ένας χρονογράφος ο Hernando del Pulgar υπολογίζει πως μέχρι το 1490 η Ιερά Εξέταση έκαψε 2000 άτομα. Ένας άλλος ιστορικός ο Andres Bernalde πως μόνο στη Σεβίλλη μεταξύ του 1480 και 1481 τα δικαστήρια έκαψαν 700 «conversos» και απάλλαξαν άλλους 5000 χωρίς να υπολογίζονται αυτοί που κατέληξαν στην φυλακή. Τονίζεται πως ο Φερδινάνδος συνέχιζε να έχει στην υπηρεσία του «conversos». «Πά-

ντοτε είχαμε στην υπηρεσία μας τέτοιους ανθρώπους και μας εξυπηρετούσαν καλά. Σκοπός μου πάντοτε υπήρξε, οι καλοί ανάμεσα μας να αμείβονται και οι κακοί να τιμωρούνται με μεγαλοψυχία και όχι με βαναυσότητα». (Text published by Azcona in Nueva vision, σελ. 127)

Το 1478 με απόφαση του Πάπα Σίξτου του 4ου απεφασίσθη η τοποθέτηση ιεροεξεταστών στην πόλη της Σεβίλλης. Το 1480 ανετέθησαν σε δυο Δομινικούς οι αρμοδιότητες του ιεροεξεταστή και ύστερα από ένα χρόνο έχουμε την καύση έξι αιρετικών στη Σεβίλλη. Λίγο αργότερα διορίστηκαν ακόμα επτά ιεροεξεταστές, ανάμεσά τους και ο Τόμας ντε Τορκεμάδα, ηγούμενος της Μονής Σάντα Κρούθ στη Σεκόβια, που τελικά ηγήτο της εκστρατείας κάθαρσης της καθολικής πίστεως και που κατέστη το φόβητρο του κόσμου. Παράλληλα η Ισπανική Ιερά Εξέταση υπήρξε επίσης και ένας κρατικός θεσμός, όπου τα μέλη της διορίζονταν από κοσμικούς άρχοντες της βασιλείας της Καστέλλης και Αραγωνίας που απέβλεπε στον έλεγχο της συμπεριφοράς, βασικά

των «conversos» και άλλων αιρετικών. Μερικοί από τους «conversos» που έγιναν κληρικοί καταδίωκαν τους ίδιους τους Εβραίους. Έτσι όταν η Ιερά Εξέταση άρχισε την δουλειά της πολλοί Εβραίοι δεν δυσκολεύονταν να συνεργασθούν μαζί της ενάντια των «conversos». Τονίζεται πως η Ιερά Εξέταση είχε δικαιοδοσία να δικάζει μόνο Χριστιανούς και ιδιαίτερα τους «conversos», όπου υπήρχαν ισχυρές υπόνοιες πως διατηρούσαν ιουδαϊκά λατρευτικά πρότυπα. Τελικά κατόρθωσε ο κύριος στόχος της Ιεράς Εξέτασης να είναι οι «conversos» που στην πράξη εκάλυπταν το 90% των διώξεών τους.

Οι εχθροί των Εβραίων διέδιδαν πως οι «conversos» διείσδυαν στην ίδια την καρδιά της χριστιανικής κοινωνίας με σκοπό να την υποσκάψουν εκ των έσωθεν. Η διείσδυση των «conversos» εντός των αριστοκρατικών κύκλων και στα ανώτερα σκαλοπάτια της Εκκλησίας υπήρξε γεγονός. Αυτό οδήγησε σε ταραχές στο Τολέδο το 1449, μεταξύ παλιών Χριστιανών και νεοφώτιστων «conversos». Πολλοί χρονογράφοι της εποχής υποστήριζαν πως οι πιο πολλές αριστοκρατικές οικογένειες της Καστίλλης είχαν την καταγωγή τους από τους «conversos». Υπάρχουν και ανεπιβεβαίωτες πηγές πως ο ίδιος ο Κολόμβος είχε την καταγωγή του από μια οικογένεια Καταλανών «conversos». Ακόμα και η Αγία Τερέζα, η εθνική προστάτιδα της χώρας και η ίδια μια σημαντική συγγραφέας, υπήρξε εγγονή ενός «conversos» με το όνομα Juan Sanchea από το Τολέδο. Οι πιο σημαντικοί βιογράφοι που έγραψαν για τους Ισπανούς βασιλείς υπήρξαν «conversos». Πώς ζούσαν και πώς συμπεριφέρονταν οι ίδιοι οι «conversos» στην καθημερινή τους ζωή; «Δεν ζούσαν όπως αναφέρει ένας χρονογράφος της εποχής ούτε βάση του ενός νόμου, ούτε του άλλου, διατηρώντας τα ήθη και έθιμα του Ιουδαϊσμού και τυπικά δρώντες ακολουθούσαν τον Χριστιανισμό. Στην ίδια πηγή δίδεται το παράδειγμα του «conversos» Επισκόπου της Segovia Diego Arias Davila (1436 – 97) όπου η αδελφή του που παρέμεινε Εβραία ζούσε στο σπίτι του αδελφού της. Αυτοί έπαιρναν μέρος στις γιορτές και στους γάμους Εβραίων και έκαναν δώρα στις συναγωγές.

Η Ιερά Εξέταση ποτέ δεν πίστεψε πως οι «conversos» ασπάστηκαν στην πραγματικότητα τον καθολικισμό. Ανάμεσα στους ίδιους όμως τους Εβραίους δεν υπήρχε καμιά αμφιβολία πως οι «conversos» ήταν πράγματι Χριστιανοί. Εβραίοι και «conversos» συναντιώντουσαν ενίοτε σε κοι-

νωνικές και οικογενειακές συγκεντρώσεις με την βαθεία πεποίθηση πως άνηκαν σε διαφορετικά ρεύματα πίστεως και πρακτικών.

“Γιατί πρέπει κάποιος να ονομάζεται «conversos» έλεγαν, όταν τα παιδιά και τα εγγόνια του είναι Χριστιανοί και δεν γνωρίζουν τίποτε για τον Ιουδαϊσμό;”. Και όμως στην πράξη παρουσιάζεται μέγα χάσμα μεταξύ των «παλαιών» Χριστιανών και «conversos», όπως και μεταξύ των «conversos» και Ιουδαίων.

Ένας χρονογράφος ο Pulgar γράφει γύρω από την κατάσταση αυτή. «Στο ίδιο σπίτι μερικοί να συμβιώνουν ειλικρινείς χριστιανοί και άλλοι ενεργοί Ιουδαίοι. Στην πραγματικότητα διαβιούσαν είτε με τον ένα νόμο ή τον άλλο, διατηρώντας τα Ιουδαϊκά ήθη και έθιμα, ενώ ταυτόχρονα συντηρούσαν τις τυπικές χριστιανικές υποχρεώσεις».

Οι εχθροί των «conversos» έκρουαν τον κώδωνα του κινδύνου πως όλοι οι «conversos» παρέμειναν κρυφοί Εβραίοι και πως αποτελούσαν κίνδυνο της κοινωνίας που την διέβρωναν εκ των έσωθεν. Ήταν πράγματι τόσο μεγάλος ο κίνδυνος, όπως ήθελαν να τον παρουσιάσουν η Ιερά Εξέταση και οι φανατικοί οπαδοί της; Μελετώντας αντικειμενικά την κατάσταση σήμερα μπορούμε να ισχυριστούμε πως τέτοιος κίνδυνος δεν υπήρχε. Ο αντι-ιουδαίος χρονογράφος Bernaldez δήλωνε απερίφραστα πως όλοι οι «conversos» υπήρξαν κρυφοί αιρετικοί.

Ο στόχος της επίσημης Καθολικής Εκκλησίας ήταν η προσπάθεια να εμποδιστούν οι «conversos» από την συμμετοχή τους στη δημόσια ζωή και που υπήρξε άλλωστε η κύρια αιτία της εγκαθίδρυσης της Ιεράς Εξέτασης στην Ισπανία. Η θρησκεία πο-

τές δεν υπήρξε το πραγματικό κίνητρο, οι λόγοι υπήρξαν μάλλον οικονομικοί και πολιτικοί. Στην διάρκεια της δράσης της Ιεράς Εξέτασης οι περιουσίες των «αιρετικών», που παρουσιάζονταν σε δίκη, το Στέμμα και η επίσημη Εκκλησία καρπούσαν τις περιουσίες που δημιουργούνταν.

Στο τέλος του 15ου αιώνα οι κύριοι διοικητικοί λειτουργοί της πόλης της Αραγκόν υπήρξαν «conversos». Μια ιδιαίτερα σημαντική οικογένεια είναι αυτή των Santangel, οι οποίοι χρηματοδότησαν το πρώτο ταξίδι του Κολόμβου στην Αμερική. Ένας άλλος «conversos» ήταν ο Solomon Hatevi, ο ραββίνος της Burgon, ο οποίος ασπάστηκε τον Χριστιανισμό το

1390, επήρε το όνομα Pablo de Santa Maria, έγινε επίσκοπος της Castagena και της Burgos και τελικά υπήρξε δάσκαλος του Βασιλιά Ενρίκου του 3ου.

Τα «αμαρτήματα» των «conversos» υπήρξαν πολιτιστικά παρά θρησκευτικά. Υπήρξαν περιπτώσεις ανθρώπων που καταδικάστηκαν γιατί διατηρούσαν το έθιμο του Σαββάτου σαν μέρα ανάπαυσης. Οι κυριώτερες επίσημες κατηγορίες της Ιεράς Εξέτασης εναντίον των «conversos» ήταν η βλασφημία ενάντια στον Χριστό και την Παναγία.

Οι περισσότεροι «conversos» ζούσαν κάτω από συνεχή απειλή. «Ανησυχούσα γιατί ερχόταν η Ιερά Εξέταση, έλεγε ένας κάτοικος της Segovia. Θα προτιμούσα να δω όλους τους Μουσουλμάνους της Γρανάδας να μπουν στη πόλη παρά η Ιερά Εξέταση που συντρίβει ζωή και τιμή». Είναι γεγονός πως εκείνοι οι κάτοικοι που μπορούσαν να πληρώσουν ένα συγκεκριμένο ποσό στους ιεροεξεταστές απαλλάσσονταν των κατηγοριών και για πολλούς «conversos» άξιζε η θυσία.

Στο τέλος χιλιάδες Εβραίοι ασπάστηκαν τον καθολικισμό. Παρ' όλων τούτων πολλοί απ' αυτούς δεν γλύτωσαν και παρουσιάστηκαν ενώπιον της Ιεράς Εξέτασης ακόμη και μετά την «αποκατάστασή» τους. Η περίοδος της πιο έντονης διώξης των «conversos» υπήρξε μεταξύ των ετών 1480 και 1530. Υπολογίζεται πως μέχρι το 1490 η Ιερά Εξέταση στην Ισπανία έκαψε 2000 άτομα και «μετανόησαν» άλλοι 15000 και τους δόθηκε χάρη. Ένας ιστορικός ο Diego Ortiz de Zuniga αναφέρει πως μεταξύ των ετών 1481 και 1524 στη Σεβίλη 20000 αιρετικοί

παραδέχθησαν τα λάθη τους και τους εδόθη χάρη ενώ 1000 αμετανόητοι κήσαν στην πυρά. Μπορεί οι αριθμοί αυτοί να είναι εξογκωμένοι, όμως έχει αποδειχθεί πως στο Τολέδο η Ιερά Εξέταση εξέτασε 8000 περιπτώσεις μεταξύ των ετών 1481–1530. Στην Καστίλλη αναφέρεται πως στις 23 Φεβρουαρίου 1484 τριάντα «conversos» κήσαν ζωντανοί. Η δίωξη όμως των «conversos» είχε σοβαρές καταστρεπτικές συνέπειες στην οικονομία. Αναφέρεται το παράδειγμα της πόλεως της Βαρκελώνης που υπήρχαν 600 οικογένειες πλουσίων εμπόρων ενώ μέχρι το 1510 παρέμειναν μόνο 57 οικογένειες και αυτές στα πρόθυρα της χρεωκοπίας.

Δώδεκα χρόνια παρουσίας της Ιεράς Εξέτασης απέτυχαν να εξαλείψουν τον κίνδυνο της αίρεσης και την «άλωση» της κοινωνίας εκ των έσωθεν εκ μέρους των «conversos». Με διάφορες μηχανορραφίες και συκοφαντίες τα διάφορα καθολικά Τάγματα εκήρυσσαν πως οι «conversos» αποτελούσαν μέγα κίνδυνο και κατάφεραν να πείσουν τον Βασιλιά Φερδινάνδο να εκδώσει ένταλμα εξορίας όλων των Εβραίων από την Ισπανία την 31 Μαρτίου 1492.

Η τελική απόφαση του βασιλιά Φερδινάρδου και της Βασίλισσας Ισαβέλλας για την οριστική λύση του προβλήματος με το δίλημμα, είτε γίνεσαι Χριστιανός είτε εγκαταλείπεις την χώρα, επηρεάστηκε βασικά από τον ιεροεξεταστή Hojeda, ο οποίος παρουσίασε αποδείξεις στον Βασιλιά για μυστικές συναντήσεις των «conversos» της Σεβίλλης και πως σ' αυτές έπαιρναν μέρος σε Εβραϊκές ιεροτελεστίες. Με αυτή την απόδειξη αναχείρας απαίτησε τη λήψη σκληρών μέτρων ενάντια των κρυφών εχθρών αιρετικών Ιουδαίων οι οποίοι συ-

νέχιζαν να προσεύχονται ως Ιουδαίοι.

Το ένταλμα έδινε ως κύριο λόγο «την μεγάλη βλάβη που εγένετο εις βάρος των Χριστιανών που έτυχε να έχουν σχέση με τους Εβραίους. Οι τελευταίοι με διάφορα προσχήματα και διάφορους τρόπους προσπαθούσαν να παρασύρουν από την Αγία Καθολική πίστη τους πιστούς Χριστιανούς». Κι έτσι απεφασίσθη πως η μόνη λύση όλων αυτών των κακών είναι να χωρισθούν οι Εβραίοι τελείως από τους Χριστιανούς και να μην υπάρχει καμιά επαφή μεταξύ τους, με την εκδίωξή τους απ' όλη την επικράτεια της χώρας. Οι εκπρόσωποι των Εβραίων επεδίωξαν συνάντηση με τον βασιλιά προτείνοντας του ένα τεράστιο οικονομικό ποσό. Όταν ο Τορκεμάδα άκουσε γι' αυτή την προσφορά έτρεξε στον μονάρχη λέγοντας πως εάν ενέδιδε ο Χριστός θα επροδίδετο για δεύτερη φορά. Ο Βασιλιάς τελικά παρέμεινε πιστός στην απόφασή του και οι Εβραίοι εκδιώχθηκαν από τη χώρα με εξαίρεση εκείνων που προτίμησαν να βαπτισθούν. «Και το πράττουμε, δηλώνει ο Βασιλιάς, έχοντας επίγνωση του γεγονότος πως θα προκαλέσει μεγάλη οικονομική ζημιά, προτιμώντας όμως την σωτηρία της ψυχής μας παρά το προσωπικό κέρδος». Henry Kamen: The Spanish Inquisition, London 1998, σελ. 20 - 21.

Οι αριθμοί των εκτοπισθέντων Εβραίων παραμένουν άγνωστοι. Ένας χρονογράφος, γράφοντας ένα αιώνα μετά τα γεγονότα, αναφέρει πως οι αριθμοί των Εβραίων που εκδιώχθηκαν από τις πόλεις Καστίλλη και Αραγωνία παραμένουν άγνωστοι. Άλλοι πάλιν συγγραφείς αναφέρουν πως αυτοί έφταναν, μαζί με τις οικογένειές τους, τους 170.000, άλλοι πάλιν ισχυρίζονται πως οι αριθμοί αυτοί έφταναν τις 800.000 ψυχές. Μια άλλη εβραϊκή πηγή, ο Isaac Ahraavaal, υπολογίζει πως διώχθηκαν 300.000 άτομα απ' όλες τις επαρχίες της χώρας. Στην πράξη όμως πολύ λίγες αξιόπιστες πηγές υπάρχουν για ακριβείς αριθμούς. Από κατάτοια βιβλίων φόρων ο αριθμός των Εβραίων της Καστίλλης υπήρξε 80.000, ενώ στην Αραγκόν ο εβραϊκός πληθυσμός σαν αποτέλεσμα των διώξεων ελαττώθηκε κατά το». Στην Ναβάρρε την ίδια περίοδο ζούσαν κάπου 250 οικογένειες Εβραίων, ενώ στη Βαλένθια οι Εβραίοι ήσαν κάπου 1.000. Οι πλούσιοι Εβραίοι βοηθούσαν τους πιο φτωχούς Εβραίους, όταν αποφάσιζαν να πάρουν τον δρόμο της εξορίας, ενώ ένα άλλο μεγάλο μέρος των φτωχών δέχτηκαν αναγκαστικά να αλλαξοπιστήσουν βαπτιζόμενοι. Οι περισσότεροι Εβραίοι δεν μπορούσαν να πουλήσουν τα υπάρχοντά τους γιατί η μεταφορά μετάλλων, χρυσού και αργύρου, έξω από τη χώρα απαγο-

ρευόνταν. Τις πιο πολλές φορές πουλούσαν σπίτια και χωράφια αντί πινακίου φακής ή ανταλλάσσοντάς τα με ένα γαϊδούρι ή ένα κομμάτι ρούχου. Τα πλοία που τους μετέφεραν ήταν τις πιο πολλές φορές ακατάλληλα και υπερπλήρη, έρμια των κυμάτων και των θυελλών. Πολλοί αναγκάζονταν, ύστερα από όλες αυτές τις δοκιμασίες, να επιστρέψουν πίσω και να αποδεχτούν να βαπτιστούν. Κι αυτοί που τελικά έφταναν στη Βόρειο Αφρική εγένοντο θύματα βιαιοπραγιών εις βάρος τους, πωλούμενοι ως σκλάβοι.

Φαίνεται πως μισοί από τους Εβραίους της Νότιας Ισπανίας προτίμησαν να βαπτιστούν, παρά την εξορία, και ο λόγος, ο φόβος μήπως χάσουν τις περιουσίες τους. Πού κατέληγαν όσοι επέλεξαν την εξορία; Στα γύρω Χριστιανικά μέρη κυρίως στην Ιταλία και την γειτονική Πορτογαλία, προτού αποφασίσει και η χώρα αυτή να εισαγάγει το ίδιο μέτρο εκδίωξης των Εβραίων. Οι Εβραίοι της Ανδαλουσίας κατέφυγαν στη Βόρεια Αφρική. Παρόλες τις υπάρχουσες αντιλήψεις, πολύ λίγοι στην πραγματικότητα κατέφυγαν στην Τουρκία, αυτό συνέβη πολύ αργότερα. Ολοι αντιμετώπιζαν στις περιπλανήσεις αυτές ένα κοινό παρονομαστή, τον πόνο και τα βάσανα. Ένας Γενουάτης διπλωμάτης, βλέποντας τους Εβραίους πρόσφυγες που έφταναν στο λιμάνι της Γένουας, γράφει: «Δεν μπορούσες παρά να συγκινηθείς βλέποντας τους πρόσφυγες που έφταναν στο λιμάνι. Εύκολα μπορούσε κανείς να τους εκλάβει σαν φαντάσματα, τόσο καταβεβλημένοι εφαινόταν που μπορούσες να τους φανταστείς σαν νεκρούς» (Henry Kamen: The Spanish Inquisition, σελ. 25).

Η έξοδος τόσο μεγάλου αριθμού ανθρώπων το 1492 είχε σαν αποτέλεσμα την σοβαρή οικονομική και κοινωνική εξάρθρωση, καταστρέφοντας ανεπανόρθωτα την πλουριστική κοινωνία της Ισπανίας, και στην ουσία δεν έλυσε κανένα πρόβλημα, μα απεναντίας έκαμε χειρότερο το παλιό, καλλιεργώντας το μίσος και την μισαλλοδοξία στην χώρα που κράτησε πολλά χρόνια.

«Μερικοί ταξίδευαν διασχίζοντας τον ωκεανό, με το χέρι του Θεού εναντίον τους, γιατί πολλοί συλλαβάνονταν και πωλούνταν σαν σκλάβοι, ενώ άλλοι πνίγηκαν στη θάλασσα. Άλλοι εκάησαν ζωντανό όταν τα πλοία που ταξίδευαν έπιαναν φωτιά. Στο τέλος όλοι βασανίζονταν, μερικοί σαν αποτέλεσμα της βίας και του σπαθιού, άλλοι στην αιχμαλωσία, άλλοι με ασθένειες, μέχρι που στο τέλος απόμειναν λίγοι από τους πολλούς» (Henry Kamen : The Spanish Inquisition, σελ. 24)

Η εκδίωξη και των Αράβων «Moriscos» από την Ισπανία

Η ίδια τύχη ανέμενε και τους Αραβες «Moriscos», όπως και αυτή των «conversos». Αυτή η πλευρά όμως δεν αποτελεί επί του παρόντος μέρος της έρευνάς μας.

Κατά τον μεσαίωνα ένα μεγάλο μέρος της Νοτιο-Δυτικής Ισπανίας είχε κατακτηθεί από τους Άραβες, γνωστούς ως «Moriscos», παραμένοντας στη χώρα ως άρχοντες για τουλάχιστον επτά αιώνες, και αποτελώντας αναπόσπαστο κομμάτι της κοινωνίας, συμβιώνοντας με τους Χριστιανούς και Εβραίους της περιοχής.

Στις αρχές του 12ου αιώνα οι Χριστιανοί ηγεμόνες ακολούθησαν μια επεκτατική πολιτική εκδίωξεων των Αράβων από την περιοχή. Έτσι το 1118 οι Χριστιανοί κατέλαβαν την Σαραγκόσα και την Γκόρντοβα το 1236, την Βαλένθια το 1238 και την Σεβίλλη το 1248. Τελικά οι «Moriscos» κατέληξαν μια μειονότητα στη χώρα. Η πτώση της Γρανάδας το 1492 υπήρξε καθοριστικό γεγονός για την μετέπειτα τύχη των «Moriscos» παρόλο που οι όροι που τους επιβλήθηκαν υπήρξαν αρκετά γενναιοδωροί – εγγύηση για την κατοχή των περιουσιών τους και διαφύλαξη της θρησκείας τους και της νομικής ισοτήτας. Παρόλα αυτά υπήρξε οργανωμένη προσπάθεια εκχριστιανισμού του πληθυσμού για να εγκαταλείψει τα αραβικά ήθη και έθιμα. Ταυτόχρονα με βασιλικό διάταγμα οργανώνεται το κάψιμο Αραβικών βιβλίων. Όλα τα μέτρα αυτά δεν έφεραν όμως το ποθητό αποτέλεσμα με τον Βασιλιά Κάρολο τον Ε' να θέτει το ίδιο δίλημμα στους «Moriscos», είτε βαπτίζεσαι είτε φεύγεις

από την χώρα. Και τώρα δημιουργούνταν δύο εκχριστιανισμένοι λαοί «πρώην Εβραίοι» και «πρώην Μουσουλμάνοι», που θα προκαλούσε σύντομα την Ιερά Εξέταση το 1530, η οποία δήλωνε ταυτόχρονα πρόθυμη να απαλλάξει τους «Moriscos» από την δήμευση των περιουσιών τους έναντι καταβολής 2500 δουκάτων.

Παρόλη την προσαρμογή τους στον Χριστιανικό περίγυρο, οι «Moriscos» παρέμειναν προσκολλημένοι στις παραδόσεις τους, στα ήθη και έθιμά τους και στην γλώσσα τους. Το 1568 στη Γρενάδα, όπου οι «Moriscos» αποτελούσαν το 50% του πληθυσμού, προκλήθηκαν σοβαρές συγκρούσεις μεταξύ παλιοχριστιανών και «Moriscos». Αυτό έδωσε αφορμή στην Ιερά Εξέταση να επέμβει ενάντια στους «Moriscos». Τελικά το 1601 εκδόθηκε διάταγμα απέλασης όλων των «Moriscos» από τη χώρα. Υπολογίζεται πως εξορίστηκαν 300.000 άτομα. Οι οικονομικές επιπτώσεις στην περιοχή ήταν τραγικές και ακολούθησε μεγάλος μαρασμός που κράτησε πολύ καιρό.

Τελικά η Ισπανία πλήρωσε πολύ βαρύ τίμημα και άνοιξε μια βαθιά πληγή στο σώμα και την ψυχή του έθνους, που κράτησε αιώνες. Η βίαιη επέμβαση της εξουσίας πάνω σ' ένα ολόκληρο λαό είχε σαν αποτέλεσμα την ανακοπή ενός λαμπρού πολιτισμού και την φυσική οικονομική και κοινωνική πρόοδο της χώρας, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη το αβάστακτο βάρος της ανθρώπινης δυστυχίας, του πόνου και της διχόνοιας που προκάλεσε ο αναγκαστικός ξεριζωμός από τα πατρίδα εδάφη. Ταυτόχρονα η δράση της Ιεράς Εξέτασης εις βάρος των «conversos» και των «Moriscos» για την καθαρότητα της πίστεως με τις απάνθρωπες μεθόδους της είχε προκαλέσει φόβο και τρόμο στη ψυχή του έθνους, χωρίζοντας τον λαό σε καθαρραίμους και μη και προκαλώντας τον θάνατο εκατοντάδων αθώων ανθρώπων εν ονόματι της πίστεως, και την διχόνοια, όπου αδελφός πολεμούσε αδελφό, ο παλιοχριστιανός ενάντια στον νεοφώτιστο «converso» και «Moriscos». «Η Ιερά Εξέταση παραμένει σύμβολο των ολέθριων συνεπειών ενός μηχανισμού που επεδίωξε να προασπίσει την αληθινή πίστη με απάνθρωπα μέσα, ενός μηχανισμού που η επίδραση του φτάνει έως τις μέρες μας, όχι εξαιτίας της πολυθρυλικής βαναυσότητας και του συχνά διογκωμένου φόρου αίματος, τόσο εξαιτίας της επιπόνησης εκλεπτυσμένης τεχνικής εξουσίας, που προσιωνίζονταν τις σημερινές». (Γκερντ Ζβέρχοβ Ιερά Εξέταση σελ. 17).

Παρακάτω παραθέτουμε χαρακτηριστικό παράδειγμα των μεθόδων της Ιεράς Εξέτασης εκμαι-

εύσεως ομολογιών. Είναι ένα απόσπασμα από τα επίσημα πρακτικά των βασανιστηρίων κατά τη διάρκεια της ανάκρισης μιας γυναίκας στον 16ο αιώνα στην Ισπανία με την κατηγορία πως αρνείτο να φάει χοιρινό κρέας και πως άλλαζε τα κλιννοσκεπάσματα το Σάββατο.

Δόθηκαν οδηγίες να την βάλουν στο πότρο (ήταν η συνήθης διαδικασία με τα χέρια και τα πόδια δεμένα με λουριά που ελέγχονταν από τον εκτελεστή, που κατά διαστήματα αύξανε τον κόμβο με το σχοινί να μπαίνει όλο και πιο βαθιά στο δέρμα με τον κατηγορούμενο να κείται γυμνός στο έδαφος). «Γιατί δεν μου λέτε τι πρέπει να πω; Δεν είπα ήδη πως τα έκανα όλα;» Της είπαν να αρχίσει να μιλά. Αυτή είπε: «Δεν θυμούμαι – φύγετέ με από εδώ – έκανα ότι οι μάρτυρες έχουν πει». Της είπαν να πει με λεπτομέρειες τι είπαν οι μάρτυρες. Αυτή είπε: «Κύριοι, όπως σας είπα δεν είμαι σίγουρη. Είπα πως έκανα όλα αυτά που οι μάρτυρες με κατηγορούν, κύριοι αφήστε με γιατί δεν θυμούμαι!». Της είπαν να συνεχίσει να ομιλεί. Αυτή είπε: «Κύριοι δεν με βοηθά να πω πως εγώ το έκανα και έχω παραδεκτεί πως έκανα αυτά που με οδήγησαν σ' αυτά τα βάσανα, ω! κύριε εσύ γνωρίζεις την αλήθεια – Κύριοι για όνομα του Θεού σπλαχνιστείτε με. Ω! κύριε βγάλτε από τα χέρια μου αυτά τα πράγματα – Κύριε ξεδέστε με γιατί με σκοτώνουν». Ήταν προσδεμένη πάνω στο πότρο με τα λουριά, της υπεβλήθη να πει την αλήθεια και τα κορδόνια κατόπιν οδηγιών σφίγκτηκαν στο δέρμα ακόμα πιο δυνατά. «Κύριε, δεν βλέπετε πως αυτοί οι άνθρωποι με σκοτώνουν; Ναι, το έκανα – για όνομα του Θεού αφήστε με να φύγω». ■

Αναφορές

- Norman Roth: *Conversos, Inquisition and the Expulsion of the Jews from Spain*. (The University of Wisconsin Press).
- Henry C. Lea: *A History of the Inquisition of the Middle Ages*
- III Volumes. (London Low, Manston, Searlwe & Rivington).
- Γκερντ Ζβέρχοβ: *Η Ιερά Εξέταση*. (Βιβλιοπωλείο της «Εστίας»).
- Joseph R. Stayer: *The Albigensian Crusades*. (Ami Arbor Paperbacks).
- Henry Kamen: *The Spanish Inquisition*. (London, The Folio Society, 1998).
- Bernard Hamilton: *The Medieval Inquisition*. (N.Y. Holmes & Meur 1981).